

Наєнко Г.М. (Київ, Україна)

«КОРОТКИЙ КАТЕХИЗИС» П. МОГИЛИ ТА І. ТРОФИМОВИЧА-КОЗЛОВСЬКОГО У КОНТЕКСТІ НАУКОВОГО ТЕКСТОТВОРЕННЯ XVII СТ.

У статті розглянуто специфіку організації смислової структури «Короткого катехизису» П. Могили та І. Трофимовича-Козловського 1645 р., а саме функціонування терміноапарату та метатекстових елементів.

Ключові слова: історія української літературної мови, науковий текст, «проста мова», термін, метатекст.

В статье рассмотрены особенности организации смысловой структуры «Короткого Катехизиса» П. Могила и И.Трофимовича-Козловского 1645 г., в частности функционирование терминологического аппарата и метатекстовых элементов.

Ключевые слова: история украинского литературного языка, научный текст, «проста мова», термин, метатекст.

The sens structure of "Concise Catecheses" (1645) of P.Mohyla and I.Trofymovych-Kozlovskyy have been examined; the functions of terminology and metatext are described.

Key words: history of Ukrainian literature language, scientific text, "prosta mova", term, metatext.

У 1640 р. П.Могила та І.Трофимович-Козловський підготували текст Великого Катехизису латинською мовою, що свідчило про його призначення насамперед для богословських кіл та ознайомлення ієрархів різних конфесій. Після схвалення на Київському соборі 8-18 вересня 1640 р. група перекладачів на чолі з І.Трофимовичем переклали його грецькою та надіслали східним партіархам. До наших днів дійшов паризький рукопис на 147 арк. з двома текстами: ліворуч грецький переклад (очевидно, виправлений грецьким богословом М. Сірігосом), праворуч латинський текст, схвалений на соборі у Ясах 1642 р. Не погоджуючися з поправками М.Сірігоса, що їх він вніс до «Православного сповідання віри», П.Могила видав 1645 р. у Києві польською мовою «Zebranie krotkiey nauki o artykulach wiary prawoslawno-katolickiey chrescianskiey...» , і тогочасною українською «Събрание короткой науки о артикулах вѣры православно-кафолической христианской...» , або, як звичайно називають це видання, «Малий Катехизис». Зміст останнього мав би бути скороченим відповідником «Православного сповідання віри», прийнятого на Київському соборі 1640 р. [1, 157]. Отже, український текст ґрунтувався на польському джерелі й латинському та грецькому прототекстах Великого Катехизису. Надалі він перевидавався у 1646 р. у Львові, Почаєві (1782, 1783), без позначення місця (1785) та Супраслі (1788), в перекладі церковнослов'янською у Москві 1649 р., разом із Великим Катехизисом (вперше видано церковнослов'янською мовою у Москві 1696 р.) справивши істотний вплив на подальший розвиток православного світу. Достатньо нагадати, що наступний варіант православного катехизису – «Катехизис пространний христианский» мовковського митрополита Филарета, виданий аж 1823 р.

(друга редакція – 1827 р.) [4, 183].

У поцінуванні постаті Петра Могили як подвижника на ниві об'єднання православної та католицької церков влучними й авторитетними є висновки Д. Дорошенка: «найбільшою заслугою П.Могили було те, що він обновив життя Української Православної Церкви, її науку й структуру засобами західноєвропейської теологічної науки. Не міняючи суті православної теології, він зреформував її, освідив, дав їй нове сформулювання, якою вона держиться й до цього дня (катехизис)» (Цит за: [1, 164]). Релігійну толерантність та широкий екуменізм послідовно визначають найістотнішими рисами світогляду П.Могили [7, 17].

Окремі зауваження щодо мови «Короткого Катехизису» стосуються особливостей простомовного перекладу, який здійснено з «надзвичайною скрупульозністю, навіть буквалістично, з більшою увагою до форми, аніж до ідейної канви і смислу» [10, 99]. Дослідники могилянського богослов'я вказують на те, що у змістовому відношенні текст його повторював виклад основного, щоправда без розлогіх біблійних посилань і пояснень з приводу того чи іншого артикула [10, 100]. Наявність західних впливів, зокрема елементів католицького врівчення у етичних розмірковуваннях, ідентичність логічних схем у послідовності подання матеріалу тощо [10, 102-106] визначають місце Катехизисів як етапних у розвитку догматичного богослів'я: богословська думка «викристалізувалася в окрему науку і остаточно утвердилася у формах, притаманних тодішній західній теології, але при цьому набула таких характерних рис, які дають підставу для виокремлення її в специфічне явище, що є синтезом двох складових, двох типів християнського світогляду: східного – православно-візантійського та західного – католицько-римського» [10, 106].

Якщо перші катехизиси розглядаються як по-суті полемічні тексти [3, 320], у П. Могили, на перший погляд, відсутні прямі форми полеміки. Проте, зауважує В.Нічик, «не відповідає дійсності твердження, згідно з яким в його часі полеміка... припиняється. Але площина, в якій велася ця полеміка, справді змінюється, вона стосується вже не лише обрядовості та соціальної практики, а піднімається на вищий щабель, у царину богословсько-догматичного, філософсько-логічного, світоглядного обґрунтування та вираження спірних питань. Дискусія точиться навколо проблеми співвідношення матерії й форми, сутності й існування, перервного й неперервного, розуміння універсалій, принципу індивідуалізації та інших. Вона підносить на той рівень, де православні, спираючися на філософські ідеї східної патристики, історично завжди були слабшими й беззбройними, і часто програвали ідеологам католицької контрреформації, за якими часто стояв тисячолітній досвід розробки богословсько-філософських проблем в університетах і академіях Західної Європи. Тепер православні беруть реванш» [7, 51]. Детальний аналіз догматики дозволив Л.Квасюк встановити, що вплив західної католицької традиції помітний при розкритті П.Могилою питань походження і місцеперебування людських душ, приватного суду, чистилища, форми таїнств. Інтерпретація догматів мала антипротестантський характер і менш виражений – антикатолицький [2, 56-57].

Мовна особистість та мовленнєва діяльність Петра Могили майже не опрацьовані в лінгвістичному аспекті (окремі зауваження В.Перетца щодо сполонізованої лексики «Книги души, нарицаемая злото» [9], початкові розвідки з історичної лексикології [5].) Мовна концепція Петра Могили в політиці освітній належно поцінована В.М.Нічик. Вона підкреслила, що у своїх творах Могила «одне за одним усуває із книжкових текстів церковнослов'янські слова і замінює їх словами розмовної мови народу, вводячи в них попередньо опрацьовані українські терміни світоглядно-філософського, богословського, наукового значення. У такий спосіб він разом із своїм чималим науковим оточенням стає до лав тих, хто реформує загальноукраїнську літературну мову й уможливує її перетворення на мову книжності, науки, викладання, церковного вжитку» [7, 94].

Розгляд смислової структури тексту «Собрання...» має істотне значення для встановлення окремих етапів розвитку наукової мови середньоукраїнського періоду. Новизна роботи визначена матеріалом дослідження та спробою застосування сучасних досягнень когнітивної лінгвістики до вивчення історично віддаленого тексту. При цьому спираємося на загальноприйняті в когнітивному мовознавстві переконання в тому, що «смісл являє собою цінність як текстотвірний фактор, а текст (комбінаторика знаків) – як смислороджуючий» [11, 195], а смісл наукового тексту визначається сукупністю найбільш важливих категорій – інформативності та зв'язності.

Особливості простої мови «Короткого Катехизису» спеціально не вивчалися. Її специфіку легко простежити за складом терміноапарату. Він зорієнтований на латинську, польську та книжну українську норми. Це апробовані в тогочасній книжності терміни логіки: *власности* «власивість», *истности* «внутрішня суть», *персональные* «особливість, істотна ознака»; *непосполитые, а оудѣльные* «окремі ознаки, відмінності» (Събраніє, 5); *розница* «відмінність», *истотности* «внутрішня суть», *натѣры* «внутрішня природа», *роздѣльность* і *непомѣшанье*, «окреме та нетотожне» (5 зв), *створене* «створіння», *прироженено* «природа, внутрішня природа» (6); *видомьмь свѣтомь* «видимий світ» (6 зв); *власностими/персональными* – «власивості персон Божих» (5 зв); *иґобы Хлґба* і вина (49).

Зберігаючи основу богословської термінології, що складалася на питомому (праслов'янському) та церковнослов'янському ґрунті: *проповѣдь* (39); *пость* (50); *молитва* (54); *сценствѡ* (52 зв); *сѡвершеніє* (54); *крѡщеніє*, автори «Короткого Катехизису» активно вводять польські та українські відповідники: істність Хлґба і вина *преистначаеть* въ истность Тґла і Кґ ве Хв ои (49) «переістотнюється»; *покута* (54 зв); *посиѣ ена* і оуживана того Сакраментѡ (51 зв); Третій Пость Ап(с)лскій, которійса починає(т) назавтріє по Н(д)ли всѣхъ стѣ ы(х), то естѣ, вѣ тыждень по Свѡ(т)кахъ (39); Чотыри Цнѡты головнѣйшіє, мѡдрость, албѡ ростропно(ст), справедливость, мѡжность, мѡрность, албо втремежливо(ст). (86 зв); Не ѡчинишь собѣ балвана, албо рытогѡ образѡ, а ни жа(д)ногѡ подобенства ты(х) речій (94 зв); Што маеть быти

оуважанѡ в тѣхъ *Приказанѡхъ* (84 зв). «заповідяхъ» (84 зв).

Інокли це форми, що зустрічаються лише в наведених контекстах, так, навіть максимально інформативний показчик церковно-обрядової термінології Ю.Осінчука [8] не фіксує *вкладанѡ рѣкъ* (53 зв), що функціонує поряд із пол. формою *рѣкъ вкладанье* (52 зв); *вкладане рѣкъ* (54)) та *Тасмница Гї* ѡ (54 зв) поряд із *Тайнѡ алѡ Сакраментѡв Панскихъ* (43 зв). Це пов'язано з тим, що переважно дослідники слідом за О.Горбачем орієнтуються на лексику «Требника», а вона внаслідок редагування зазнає істотного впливу церковнослов'янської мови.

Терміни не тлумачаться у площині етимологічно-риторичній, поодинокі перекладаються тільки (через сполучник *албо*), послідовності в перекладі немає, за порядком можна встановити, що на першому місці стоїть полонізм: *Ведлѣтъ гасла* албо *вызнанѡ вѣры* хр(с)тіанскои на двохъ повшехнихъ Собврахъ, Никейскомъ Першомъ, и Кѡнстантинопольскомъ второмъ зложеногѡ: Дванадцать естъ артикулѡвъ Вѣры Православнѡхрстіанскои (3); *Моцѡ, албо статеchnостъ* // в *вѣрѣ* правдивой (33-33зв); *Смѣтногѡ албо фрасовитогѡ* потѣшити, не толкѡ словомъ добрымъ, але и Ѥчинко(м) (80 зв); грецизм: *Хрвзма, албо муропомазаніе*, которое естъ потверженемъ крщеніѡ ст огѡ (46 зв); латинізм : и *випиліѡ, албо Навечеріѡ* нѣкоторые звывчаемъ Црковнымъ захованы мають быты (40 зв); Што естъ *Сакраментѡ, албо Тайна* Панскаѡ (44); Повторе *деспераціѡ, алѡ Ѥчачаніе* ѡ милосердію Бжѡмъ (89 зв); церковнослов'янізм, що перекладається латинізмом: Котораѡ естъ *вещѡ алѡ матеріѡ, также съверше(н)ство албо форма* тайны сїч ества (54); українське розмовне слово, пояснюване грецизмом: и тое зотреть головѡ тобѣ, то естъ *оужеви албо діаволови* (11); Если *злый ангель албо діаволѡ*, можетъ човека до грѣхѡвъ приневолити (10).

Проте окремі латинізми, очевидно добре відомі ученому загалу, не перекладаються: Єретически(х) книгѡ не читати, до зборѡвъ ихъ не ходити, и казанѡ не слѣхати, также // не бѣдѣчи оученымъ в *диспѣтаціи* з ними не вдаватисѡ (41-41зв); Також писмѡ ст ое // выкладати и оучители *анпробовати* (38). Не тлумачаться також терміни, що засвоюються із відповідними елементами католицького вчення: маеть Црковъ тѣю повагѡ не только просты(х) люде(й) и Клирикѡ(в), але Еп(с)копѡ(в) и Архіеп(с)копѡвъ наиболшихъ, на Соборѣ Вселенскомъ ведлѣ(г) выстѣпкѡвъ ихъ карати и *деградовати*... (38); на(д)ходить Дѣ ѡ Ст ѡй невидимѡ, за призыванемъ и *интенціею* сїч еническою (49).

Буквально поодинокі автори наводять семантичні кальки: *Исѡ имѡ, любо ѡоживано оу Жидѡвъ пре(д) тымъ было посполитос*, [на полі – Дама(с)Кни(г) ģ , Гла(в) ſ] . една(к) гды слово//Пре(д)вѣчное Сї ѡ єдиnorodный Бжїй,

мѣль прирочене лю(д)ское принати Имѣ тоє з' НѢ а чре(з) агѣ ла Гавриїла принесено естѣ; и значить Збавителѣ, іакѡ оу стѣ гѡ Ев(г)листы матѣеѣ написано: ... (14 зв-15); П. *Хр(с)тось* што значить. Ѡп. *Хр(с)тось* выкладаетсѣ помазанецѣ: а іакѡ в старомъ Законѣ на три оурѣды ѡлѣйкомъ помазовану[Дама(с)к: в Сло(в) ѡ Ро(ж): Дѣви] на сѣи енство, на Кролевство, и на Пророцтво: такъ Хр(с)тось Ії с помазанецѣ Бжїй, которогѡ ведлѣтъ чловеченства не ѡлѣйкомъ але Дѣ омѣ Ст ымѣ Бг ѣ ѡт цѣ на тыи тры урѣды помазаль: ведлѣтъ свѣдоцтва Пророкогѡ и Ев(г)лїи мѡвѣчои: Дѣ ѣ Г(с)днь на мнѣ... (16); *Грѣхъ смертельный естѣ* [на полі – Тамъ же] *выстѣнокъ противѡ Г(с)дѣ Бѣ ѣ такий*, албѡ противѡ ближнемѣ, за который тратимѡ ласкѣ Бжї ію, и гдысѣ его несповѣдаемѣ, и не покѣтѣемѣ за негѡ, а оумираемѣ в ѣнемѣ, вѣчне оумираемѣ, и длѣ тогѡ смертельнымѣ онѣ называетѣ (88). Цей прийомъ застосовується лише до окремих центральних термінів.

Натомість дефініції подаються у площині приписування родо-видових ознак: П. Што маю розѣмѣти ѡ Агѣ ла(х) – Отп. *Аггѡве сутѣ дхове розѣмѣни самовольныи мешканци*, [Дама(с) Кни(г) вѣ глѣ] небесныи слѣги Гѣ вседержителѣ, ведлѣг реченого: Которїй чинишѣ агѣ лы своѣ дѣ и, и слѣги своѣ огне(м) палаючимѣ [псало(м) рѣ Г]; П. *Што естѣ Црѣ ковѣ*. – Отп. *Црѣ ковѣ естѣ собраніє вѣрны(х) Бжїихѣ. вѣ имѣ Гѣ нашегѡ Іуса Хр(с)та зѣгодныхѣ вѣ вызнаню вѣрѣ, и на дѣѣ ап(с)лской по всемѣ свѣтѣ, іакѡ члонкѡвѣ вѣ единомѣ Гѣлѣ Хѣ омѣ, по(д) единою Головою самогѡ Г(с)да нашегѡ Іи(с) Хр(с)та, и вѣ послѣшенствѣ належномѣ найдѣючихѣсѣ (36); П. Што маю розѣмѣти ѡ мѣрности. – Отп. *Мѣрность естѣ захова(н)е мѣрѣ, спрїстойности вѣвшелѣкихѣ постѣпкахѣ Хрїстіа(н)скихѣ... (87 зв).**

На відміну від риторичного типу текстів, у «Събранїи» еліміновано образні засоби, наводяться лише метафори, цитовані з першоджерел: П. *Што естѣ вѣра*. – Отп. *Вѣра ведлѣгѣ на дѣи Павла с(т): естѣ грѣнотомѣ речїи, тѣхѣ которы(х)сѣ сподѣваемѣ, доводимѣ речїи невидимыхѣ (2 зв); На дѣаетѣ, и жѣ фѣндаментѡ(м) и головою никтѣ иншїй не естѣ Црѣ кѣи стѡи, толкѡ Хѣ Г(с)дѣ, іакѡ писмо стѡе ѣчи(т): [на полі – апо(с) Ко(р). Глава гѣ] албовѣ(м) фѣндаментѣ иншегѡ никтѣ заложити неможеѣ, окремѣ тогѡ который заложений естѣ, который естѣ Ії с Хѣ (37 зв).*

У межах викладу подаються окремі відомості з риторики, зокрема й описуються різновиди та структура молитви: П. *Што естѣ молитѡва*. – Отп.

*Мї тва ест' про(з)ба оупростована з вѣры до Гѣ а Б а, з' надѣєю удержана тогѡ, ѡ што просимѡ, албо выхваляемѡ и дакъдемѡ. - П. На многѡ частїй мї твы сѡ дѣлять. - Отп. На три: Найпервѣй мї тва е(ст), которую Г(с)да Бѣ выхваляемѡ, длѡ егѡ велможности, и славы. Повторе: мї тва ест' тды ѡ што Гѣ Бѣ проси(м). Третѡ: мї тва ест' тды за прешлые добродѣйства иномѡ дакъдемѡ (65); П. На многѡ частїй дѣли(т)сѡ таѡ мї тва Г(д)нѡ. - Отп. На [на полі - Феофи(л), на Ма. Гла(в), с] три части: Перваѡ ест' пре(д)мова, в' которой выражаетсѡ той, до когѡ маемо сѡ молити. Дрѡгаѡ часть, в' которой сѡ выражают' речи твы, ѡ которые просимѡ. // Третѡѡ част', замкненіе молитвы Г(с)днеи, в' которой оупевненіе ест': ижѡ тое удержимѡ иштосмы просили. (65зв-66). У цьому викладі виразно постає неформленість риторичної термінології: і поняття різновиду, і поняття внутрішньої семантичної складової частини тексту молитви передається за допомогою лексеми *часть-часть*, лише для позначення зачину та кінцівки використовуються полонізми *пре(д)мова*, *замкненіе*. Так само простежуємо за відсутністю окремих узагальнюючих термінів: и *тыхъ которые працюють в' проповѣданно слова Бжѣ огѡ* (40 зв): «проповідників».*

На відміну від катехизису, приписуваного Лаврентію Зизанію [7], цей Катехизис зорієнтований на тлумачення окремих артикулів символу віри, виклад десяти заповідей, а стратегія щодо прецедентних текстів полягає у використанні їх в аргументуючій функції, після тлумачення терміна чи дефініції. Самі цитати називаються прикладами: **ѡ** томѡ многѡ ест' *прикладивъ* вписмѣ ст' омѡ: а найпервѣй в' Дѣлахъ Ап(с)лскихъ (Събраніе , 55 зв). Маркери цитування – експліцитні: це внутрішньотекстові **такъ** *писмѡ ст' ое оучи(т):* (7зв); **такѡ** *писмѡ с(т): свѣдчитъ: ...*(8); **ѡ** чом' *подаеть навѣк' ап(с)лѣ ст' ый мовачи:* 31зв; Мудрость **внаѡ** котораѡ з' Нѣ а давана бываетъ, в' познаваню речїй Бо(з)ски(х), ѡ которо(й) *писмѡ ст' ое такъ навѣчаетъ:* мѡдрость котораѡ ест' з' высокости... тоей противнаѡ ест' мѡдрость того свѣта, котораѡ ест' глѣпствомъ оу Бѣ **ѡ** которой *такъ Ап(с)лѣ мовитъ: ...*(32). Вони поєднуються з покрайніми: *Навѣчаетъ*, ижѡ фѣн(д)аменто(м) и головою никтъ иншїй не ест' Црѣ ви ст' ой, толкѡ Хс Г(с)дѡ, **такѡ** *писмо стое ѡчи(т):* [на полі – *ано(с) Ко(р). Глава г*] албовѣ(м) фѣн(д)аментѡ иншегѡ никтъ заложити неможетъ, окромъ тогѡ который заложень естъ, который ест' Ії с Хс. (37 зв). Цитати перелічуються з допомогою маркерів: *И нижей: ...И на иномѡ мѣстѣѡ.* (1 зв). Така традиція виробилася в попередньому, риторичному періоді

філософствування, і закріпилася в академічному.

Вписаний у коло тогочасної богослужбової літератури, текст містить відсилки до інших джерел: Потом певные члонки, мають быти помазованные, *w чомъ в' Еухолwіахъ сиценници наѣкѣ маю(т) wписаню* (48); *w чомъ доста(т)наа наѣка в' Еухолwіа(x)* (49); Четвертый пожитокъ: ижъ волными зостаемъ *w(т) покѣсъ бѣковскихъ, гдыжъ чѣючи в' насъ быти Хѣ мешкаючогw, ненатираеть на насъ. Wчомъ wбиширнѣй в' Катехизмѣ великомъ* (52-52 зв); Г(с)да бг а просити, за всѣхъ тыхъ, которыи колвекъ ласки и милосерда Бжогw потребують. *w чомъ wбиширнѣй маешь в' Приказанаа(x) Цр̄ ковны(x)*. (80 зв).

За трактатним принципом у тексті використовуються маркери проспекції та ретроспекції (засоби зв'язності): Той нарвдъ людскій wкѣпилъ Кровію своею, клѣтвѣ знеслъ: и несметрелность въ животѣ вѣкѣ истомъ дароваль: *w чомъ нижей наѣка wбиширнѣйшаа* (11 зв); *Любоса w томъ вышей повѣдоѣло*, еднакъ есть такъ правдиве, наименшій бовѣмъ речи в' Правици своей Г(с)дь Бг ь маеть, и оными завѣдѣеть, ведлѣтъ наѣки самогожъ Сп̄ ситела..(12); *Вышей показалоса з̄ ст̄ огw Іакwва*, ижъ сѣтъ тые: *Wпѣшене грѣхwвъ, и оуздоровлене на тѣлѣ* (59зв); *W мѣжности вышей наѣка была*, межи дарами Дх̄ а ст̄ огw, *тамъ читай* (88).

Текст будується як об'єктивований, автор(и) відчужуються від викладеного, положення викладаються як безсумнівна істина. Показником слід вважати відсутність особових займенників, яку прийнято пов'язувати з впливом латинської граматичної системи. Манера заявлена уже в передмові, коли обгрунтування видання книги коментується з використанням безособових предикатів: Теперь зась повторе таа самаа *Книжечка w Вѣрѣ Православнwкаа wлической, на нѣкоторыхъ мѣстцехъ троха wбиширне исправлена*, Діалектомъ Рѣскимъ пре(з) //пре(з) Дрѣкъ свѣтѣ *пѣбликѣтъся* (3 – 3 нен); абы по Школахъ всѣ Дидискалаwве *Іакw* найпилнѣй своихъ оучневъ заправовали, приказѣючи и(м) того напамаль оучитиса, *што в' той Кни(ж)цѣ е(ст) написано и выраженw* (3 нен зв). Поодиноке вживання форм 1 ос. мн. вказує на моделювання діалогу «ми – ти»; при цьому слід, очевидно, тлумачити таке вживання як формування семантики «колективне ми»: Таковий нехай терпливе намалый часть вытрвае(т); гдыжъ за помочю и соспѣшество(м) //шество(м) ст̄ gw и животворашагw Дх̄ а, *w томъ Іакw* найгрѣшновнѣйшѣю и найлатвѣйшѣю *wбиширнѣй пре(з) Дрѣкъ наѣкѣ, прѣдко подати постараемса* (3 нен зв – 4 нен). В основній частині в позначенні суб'єкта превалює форма «ми інклюзивне», тобто «автори разом із учнями»: Если ст̄ ыи *w помстѣ надъ злыми оу Г(с)да Бг а просаг̄. Іакw* вѣзавеню Іванна ст̄ огw маемъ

свѣдоуство: волали голосо(м) велики(м) мовачи: Поки(ж) Ги ст̄ ый и правдивый несѣди(ш), и немстишся крве (93); *частѡ маемъ мовити* тое поздоровленіе, абы она на(с) Плаще(м) ѡбороны своеи покрывши боронила ѡ всего злогѡ (22).

Засобом розімкненості на читача є перформативні висловлення з модальними компонентами: *Тут̄ толкѡ належитъ вѣдати*, абы Лвтѣргги ст̄ он *іакѡ* найчастѣй из̄ найболшимъ набоженствомъ, кождый члкѡ //Хрїстіанскій слѣха(л), и тѣла и Крве Г(с)днеи ѡчастнико(м) быва(л) (52-52 зв); *Найпервѣй маеишь вѣдати*, ижъ гды пристѣпѣшъ Г(с)дѣ Бгѣ молитисѡ, маеишь быти в̄ добро(м) приготоوانю, мысли, ср(д)ца, также и сѡмгѣна, абы таѡ мї тва была прїємнаѡ, //іакѡ маю ѡ томъ словкѣ розѡмѣти, на Нбс̄ ехъ (66-66зв); *Маеишь вѣдати*, ижъ двоѡкіе сѣтъ власности в Бгѣ, єдны которї такѡ е сѣтъ заровно посполитые, такѡ Бгѣ ѡцѣ, Слови, іакѡ и ст̄ омѣ Дх̄ ѣ (5); *Найпервѣй маеишь оуважати*: ижъ Приказанѡ єдны сѣт̄ \\\ которыи приказѣють добре чинити: а дрѣгіе которыє заказѣють зле чинити, кто теде што єсть доброгѡ чинити, а што єсть злогѡ, выстерѣгаєтсѡ, таковый Приказанїй Бж̄ іихъ стережеѣ (84 зв – 85).

Як дидактичний текст, “Сѡбраніє “ членуєтсѡ на питання-відповіді, де діалог уже моделюєтсѡ у формі бесіди учня з учителем «я – ти»: П. *іакѡ маю розѡмѣти ѡ томъ поздоровленю?* – ѡп. *Найпервѣй маеишь вѣрити* томѣ: ижъ тое поздоровленіє не сѣтъ вымысли людзкіє, але з̄ Нб̄ а ѡ Г(с)да Бг̄ а, през̄ архаггла Гавріила присланое, который бы нѣколисѡ не важи(л)...(21); П. *іакѡ маю розѡмѣти ѡ образа(х)*, которыхъ заживаєт Црков̄ стаѡ Православнаѡ. - Отп. *Образы не сѣтъ балваны богиѡвъ змышленныхъ и фа(л)шивыхъ, лечь сѣтъ выѡбраженемъ Збавителѡ нашегѡ Ії̄ с Хр(с)та, Бж̄ а правдивогѡ, ведлѣз̄ принѡтои натѣры чловѣчои*: Такѡже Преч(с)тои Панны Бц̄ и, и всѣхъ инших̄ ст̄ ыхъ [на полї – Дама(с) Мо(с): а, в, й̄ г. Ни(ж): Моли(т). в. Слово в. Васи(л), ѡ дх̄(с)т). до Амфи(л). глава, й̄ і. Євсе(в): Кни(г) а. Церковнаѡ, Исторїѡ г(с): ѡстатнаѡ...](95); П. *Чогѡ повторє маюсѡ наѣтити* в̄ тоеи прозбы? – Отп. *Маеишь сѡ оучити тогѡ*, абысь жадной злости не//важилсѡ чинити, также и ѡблѣды, чере(з) што бы Имаѡ Бжїє блюзнено было (68-68 зв); *Наѣчи мене длѡ чого маю найпе(р)вѣй добре вѣрити*, а потомъ з̄ вѣры жити побожне (1зв).

Текст позбавлений безпосередніх апелїяцій до читача, хоча в заголовку про його призначення для шкїл сказано прямо: *длѡ цѣлѣченѡ и наѣки, всѣмъ в̄ Школах̄сѡ цѣлѣчимъ Хрїстіанскимъ Православнымъ дѣтемъ* (1). Узагалненїє імперативї з аргуентуючою функцією вказують на ширшу аудиторїє адресатїв: *Кто невѣритъ нехай дознаєт̄* где ко(л)векъ моци ст̄ ыхъ сѣтъ (96).

До периферійних субтекстів належить предмова та невеликий вступ із елементами анотації - зауваженням про 3 частини книжки: Три. В первой **w** артикльах вѣры: в дрѣгой, **w** надѣи: втретей **w** любви до Бѣ и до ближнѣгw маешь (2 зв). Частини мають об'єктні назви: Часть первая **W** вѣрѣ (2 зв); Дрѣгаа часть **W** Надѣи (63 зв); Третаа часть **W** любви до Бѣ и до ближнѣгw (84). М.Корзо зауважує, що однозначно відповісти на питання, чи це було результатом звертання до західних зразків, чи є продуктом самостійної творчості авторів (так само – у «Великому Катехизисі» Лаврентія Зизанія), важко [3, 330].

Водночас однотипність запитань та форм відповідей, доповнена нумерацією, сприяє легкості осмислення повчання: Чогw *повторе* наѣчаеть тот артикль (19); Чогw *потрете* наѣчаеть тот артыкль (19 зв); Што *четвертогw* наѣчаеть тотъ артикль (20). Нумерація положень відбиває настанову на детальне членування, порціонування смислів: П*Который* есть вторый артикль вѣры (13 зв), П*Которыи* сѣт грѣхи волающии **w** помстѣ до Г(с) да Бга. Отп. *Наиперѣкый* забойство добровольное: *Потомъ* грѣхъ содомскый: *Потрете*, оутишеніе вдѣвѣ и сирѣтъ: *Четвертое*, задержане заплаты заслѣжонымъ. *На конецъ* зневага родичѣвѣ и добродѣевѣ (80); *Потомъ* маемw себе знати: ижъ такw сѣ **w**вѣ ѿца нѣи **егw**, по ласкѣ прослѣчи, великѣю оуфностѣ и непохибнѣю мѣти маем(м) (66зв).

Питальник за категоріями Аристотеля присутній теж, так, наприклад, слідом за католицькими класифікаціями, маємо також опис гріхів: П*Многw* есть грѣхѣвъ смертельныхъ головѣйшихъ. – Отп. *Седмъ*: Пыха, Лакомствw, Нечистота, Заздрость, **W**бжирство, Гнѣвъ, Лѣнивство (89).

Виразні тогочасні культурологічні маркери: П*: Которое* есть шестое Приказанѣ Црковное – Отп. Г(с)да Бг а просити за всѣ Преложные, *Королѣ*, за *Сенать*, и за *всю Речь Посполитѣю* (41 зв); на *Штталѣ*, на *Школы*, на люде ѣтрапленые добра Церковные оборочати мають (44).

Водночас можна помітити усвідомлену настанову на скорочений характер відомостей, поданих у книжці: Єжелибы хто зась неперестаючи на томъ *короткомъ Собранію*, наѣки **w** вѣрѣ Православнѣкаѣмлической, потребоваль болѣшеи вѣдомости зъ писма стогw. зъ стыхъ соборѣвѣ изъ бгоносныхъ ѿцевѣ: Таковый нехай терптиве намалый часъ вытраве(т); (3 нен зв); цьому підпорядковані повторювані визначення її як книжечки: таа самаа *Книжечка* (2 нен зв); тѣю *маленкѣю Книжечкѣ* (4 нен).

Загалом текст позваблений нанизування оцінної лексики; винятком є традиційне підкреслення спрямованості тексту на учня-початківця, що дає змогу нагадати про трудність сприйняття божественної науки християнської: ...**w** всемъ то(м) *досконалѣю наѣкѣ* подали: але ижъ *трѣднаа ко(ж)домѣ*, *починаючомѣ* познавати *вѣрѣ* хр(с)тіанскѣю, абы тоє моглъ вычитати и вырозѣмѣти. в томъ теды собраніи мало(м), **w** томъ наѣкѣ маешь (2); сама наука

визначається як досконала: А Хс Г(с)дь еще *досконалѣи* приказаль, абы и пойзренемъ спожадливости нечѣжоложили (100); Тое Приказане есть *найдоскональшее*, которое и Хс Гс дь самъ выразилъ, гды нетолкѡ в самомъ скѣткѣ, але и в мысли выкореняючи приказаль, абы жадной речи ближнѣгѡ непожадати: хто та(к) заховѣтсѡ, *правдиве зъ бли(ж)ни(м)* в любви жити бѣдетъ, и на ономъ свѣтѣ за всѣми стѣми Кролевства нб(с)нагѡ достѣпитъ (102).

Дуже стримано йдеться про супротивників православної віри: В самому поздоровленю. *найпервѣи дѣтєтсѡ* роспамѣтыване в тѣленѡ Бѣа Слова; по томъ гдысѡ тоє поздоровлене мовитъ, *потѣлѡтсѡ Еретици* кѡторьи непризнаваю(т), абы Хс Г(с)дь правдивое Тѣло, з Преч(с)тои Панны *принати мѣль*. Також *потѣлѡтсѡ Несторѣлане Еретици*, кѡторьи // нехотѣть Паннѣ Преч(с)тую, Бѣею называти (21 зв-22).

Тяжіння до об'єктивованого викладу визначене майже повною відсутністю дискурсивних компонентів, що зустрічаються поодинокі: А то *слѣшне*, поневаж в немъ и презъ негѡ животь вѣчнѣи, и вшелѡкаѡ ласка о(т) Г(с)да Бѣа давана бываєть. ѡ чомъ Писмѡ стѣе такъ мовить:... (64); А *наветъ дѣшний* неприятель в ѡпанованѣхъ познабаєть [!] и боитсѡ ихъ (96).

Прагнення до безсуб'єктного викладу, розробка діалогічної моделі «ми – ти», шаблонні покликання та використання читат у функції аргумента поєднуються з детальним однотипним членуванням матеріалу. Різні неусталені форми діалогу відбивають невимушеність бесіди учителя з учнем «я – ти», включеність аудиторії в пояснення «ми з вами», вказівку на колективний характер авторства та самоусвідомлення авторів у православної спільноті. Орієнтація на простомовного читача зумовлює термінологізацію загальноживаних слів, зокрема українських та польських з походження форм, варіативність. Точність цитувань, термін у ініціалній позиції, родо-видова дефініція, елімінація авторизованості та імпліцитний характер оцінки вписують його у коло текстів, близьких до академічного дискурсу, віддаленого від риторичних полемічних писань початку XVII ст. Вивчення структурно-сислової організації інших дидактичних текстів, зокрема й «Православною сповідання віри» П.Могили, істотно доповнило б загальну картину наукового текстотворення середньокраїнського періоду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Жуковський А.* Петро Могила і питання єдності церков / Аркадій Жуковський. [Передм., упорядк. тексту, ілюстр., коментар до них Юрія Іванченка] – К.: Мистецтво, 1997. – 304 с.: іл.;
2. *Квасюк Л.* Полемічна інтерпретація догматів у Катехізісах Петра Могили / Лариса Квасюк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – Серія «Філософія». – 2010. – Вип. 7. – С. 40-58. [режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/]

Soc_Gum/ Nznuoa/ filosofiya/...7 /05.pdf]; 3. Корзо М. Українские и белорусские православные катехизисы конца XVI-XVII вв.: к вопросу о становлении богословского дискурса /Маргарита Корзо // Україна XVII століття: суспільство, філософія, культура. Зб. праць на пошану пам'яті професора Валерії Михайлівни Нічик. [Ред.-упоряд.: Л.Довга, Н.Яковенко]. – К.: Критика, 2005. – С. 320-346; 4. Мечковская Н.Б. Язык и религия: Пособие для студентов гуманитарных вузов / Н.Б.Мечковская. – М.: Агентство «ФАИР», 1998. – 352 с.; 5. Наєнко Г.М. Запозичена та іншомовна лексика в „Требнику” Петра Могили // Ukrainica I. Současnaá ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury. – Olomouc , 2004. – S.62-66; 6. Наєнко Г.М. «Катехизис» 1600 р. як навчальний текст / Наєнко Г.М. // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика – Вип. XXIV. – К.: ВПЦ Київський університет, 2012. – С. 63-75; 7. Нічик В.М. Петро Могила в духовній історії України / В.М.Нічик. – К.: Український центр духовної культури, 1997. – 328 с.+ 16 вкл.; 8. Осінчук Ю.В. Історія української богослужбово-обрядової лексики / Юрій Осінчук. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009.– 176 с.; 9. Перетц В.Н. «Книга души, нарицаемая злото». Неизданное сочинение Петра Могили / В.Н.Перетц // Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI-XVIII веков. [Ответ. ред. Д.С.Лихачев]. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – С.117-136; 10. Филипович Л. Богослов'я могилянської доби: суть і розвиток / Филипович Л., Сарапін О. // Феномен Петра Могили (Біографія. Діяльність. Позиція) / [Климов В., Колодний А., Жуковський А. та ін.]. – К.: Дніпро, 1996. – 270 с. (Інститут філософії НАН України, Відділення релігієзнавства). – С. 74-111; 11. Чернейко Л.О. Язык Ломоносова-естествоиспытателя и лингвистическая проблема создания терминологических словарей нового типа /Л.О.Чернейко // Ломоносовский сборник [Под общ. ред. М.Л. Ремневой]. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2011. – С. 189-199; 12. *Събраніє* - [Могила Петро, Трофимович-Козловський Ісайя] *Събраніє Короткои Наѣки. ѡ артикѣлахъ вѣры Православнѣкаѡлической Хрїстіанскои. ведѣ(г) възнана и Наѣки Цр̄ кве с(т): вочто(ч)нои соборнои Ап(с)лскои, длѣ цвѣченѣ и наѣки, всѣмъ в Школахсѣ цвѣчачимъ Хрїстіанскимъ Православнымъ дѣтемъ. За росказанемъ и Бл(в)венсто(м) Старши(х). Первѣй ѡзыкомъ Полски(м) а теперь Дїалектомъ Рѣскимъ з Дрѣкѣ выданое з̄ р̄ ѣ ѣ (7153) – К., Друкарня Києво-Печерської Лаври, 1645. – [4], 102 арк., грав. – Ст- др. ЦНБ В, Ш. Кир 4722п.*

Нікітіна Ф.О. (Київ, Україна)

Мовознавчі студії середини ХХ ст. у Київському університеті імені Тараса Шевченка

Стаття містить опис важливого періоду українського мовознавства.

Ключові слова: лінгвістика, період, компаративний.

Статья содержит описание значительного периода украинского языковедения.

Ключевые слова: лингвистика, период, компаративный.

The article contains the description of the important period in Ukrainian linguistics.

Key words: linguistics, period, comparative.